

ЭКОТУРИЗМ-ТУРИЗМНІҢ БАСЫМ БАҒЫТТАРЫНЫҢ БІРІ

Жұмаділова Жәсел Дулатқызы

zhanelzh11@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Экономика факультеті,
«Туризм» мамандығының 2-курс студенті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – Р. Шоқан

Қазіргі таңда туризм индустриясы әлемдік шаруашылықтың қарқынды дамыған және экономикалық жағынан тиімді салаларының бірі болып табылады. Көптеген елдер үшін туризм экономикада үлкен рөл атқарады, өңірлердің әлеуметтік дамуын ынталандыру, сонымен қатар жалпы ұлттық өнім, жаһандық инвестициялар, барлық жұмыс орындары және ғаламдық тұтынушылық шығындар проблемаларын шешеді. Туризмнің дамуы экономиканың көлік, байланыс, сауда, құрылыс, ауыл шаруашылығы, халық тұтынатын тауарлар өндірісі сияқты секторларына ынталандырушы әсер етеді және экономиканы құрылымдық қайта құрудың перспективалық бағыттарының бірі. Әлемде саяхаттаушы туристтердің саны қарыштап артуда. Демек, бұл туристік сұраныстың артуынан туристік және рекреациялық ресурстарға ауыртпалықтың түсуіне әкеп соғары сөзсіз. Біз бәріміз табиғатта демалуды жақсы көреміз. Таза ауамен тыныстауды, таза өзенде жүзуді, табиғаттың әсем жерлерінде серуендегенді ұнатамыз. Дегенмен, осындай антропогендік факторлардың экологияға кері әсер ететіндігі жайлы да баршамызға мәлім. Сол себепті де бұл экотуризмнің пайда болуына негіз болды. Экотуризм дегеніміз не?

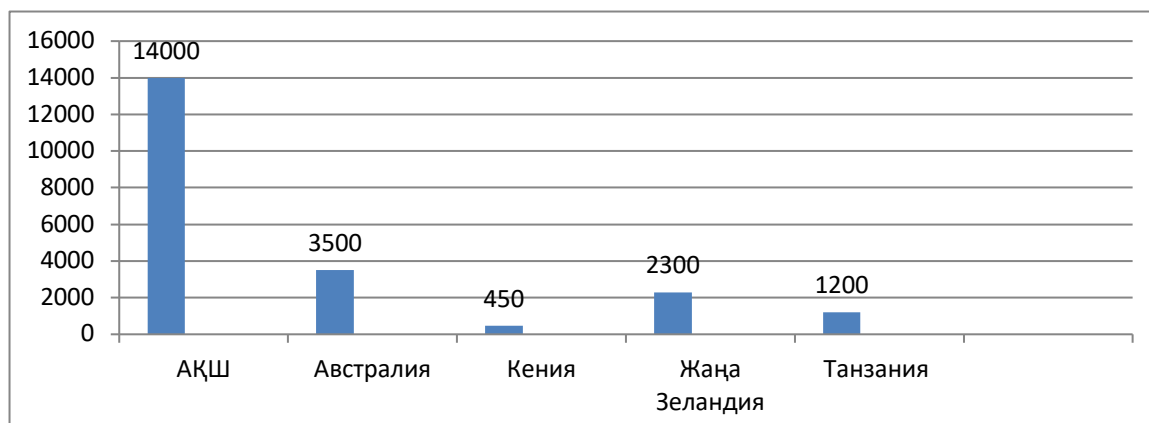
Экотуризм - бұл табиғи ресурстарды ұқыпты пайдалануды және табиғи аумақтарды дамытуды қамтамасыз ететін ашық демалысты ұйымдастыру нысаны. Экологиялық туризмнің мақсаты - экология туралы білімін кеңейтуді қалайтын қалың көпшілікке білім беру. Экотуризм рекреациялық аймақтардың флорасы мен фаунасының әртүрлілігін міндетті түрде сақтауды қамтамасыз етеді. Экотуризмнің дамуы - бұл экожүйелерге туристік қызмет нәтижесінде пайда болған теріс әсерді азайтудың ең жақсы жалғыз тәсілі. Өткен ғасырдың сексенінші жылдарының басынан бастап саяхаттың басым бағыттарының бірі ретінде - экотуризм туризм танылды, оның мақсаты табиғатты қорғау болып табылады. Бағалаулар бойынша экологиялық туризм туристік нарықтың он пайыздан астамын қамтиды, ал оның өсу қарқыны бүкіл туризм индустриясындағы тиісті қарқыннан екі-үш есе асып түседі. Бүгінгі күні әлемнің барлық дерлік өңірлерінде қолайлы қоршаған ортаны сақтау маңызды міндет болып табылады. Урбанизация, индустриаландыру себептері бойынша адамдар табиғатпен қарым-қатынас жасаудың өсіп келе жатқан қажеттілігін сезіне бастады. Осының бәрі экологиялық туризмнің дамуына әкеп соқты.

XX ғ. соңында экологиялық туризмнің негізгі принциптері жасалды [1]:

- табиғатпен қарым-қатынас жасау ниетін ынталандыру және қанағаттандыру;
- табиғатқа саяхат, сондай – ақ осындай саяхаттардың басты мазмұны-тірі табиғатпен, сондай-ақ жергілікті салт-дәстүрмен және мәдениетпен танысу;
- табиғат пен мәдениетке жағымсыз әсердің алдын алу;
- экологиялық және әлеуметтік-мәдени сипаттағы жағымсыз салдарларды барынша азайту, ортаның экологиялық тұрақтылығын қолдау;
- табиғи ресурстарды қорғауға жәрдемдесу;
- экологиялық білім беру және ағарту;
- жергілікті тұрғындардың қатысуы және олардың туристік қызметтен табыс табуы, олар үшін табиғатты қорғауға экономикалық ынталандырулар жасайды;
- экономикалық тиімділік және аумақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуын қамтамасыз ету;
- баратын өңірлердің тұрақты дамуына жәрдемдесу.

Жоғарыдағы принциптер экологиялық туризмнің әлеуметтік маңызды

артықшылықтарын айқын көрсетеді. Өйткені, табиғат - қоғамның меншігі және оның ең үлкен құндылығы. Экологиялық туризмнің кейбір әлем елдерінде дамуын нақты көрсеткіштер бойынша талдайтын болсақ (1-сурет).

1 Сурет Кейбір әлем елдері бойынша экологиялық туризмнің жылдық табысы, млн. АҚШ долл.

Экологиялық туризмнің жылдық табысыны талдайтын болсақ, АҚШ жылына 14 млрд. доллар табыспен экотуризм бойынша көш бастап тұр. Кейінгі орындарға Австралия жылына 3,5 млрд. доллар табысқа ие болған [2].

Сондай-ақ, АҚШ – та United States Green Building Council (USGBC) ұйымы бар, олотельдердің "экологиялығын" сертификаттайды, оларға жұлдыздық (ең көп таралған баға – қола) береді. Американдық сарапшылар құрылыс материалдарының уыттылығына көп көңіл бөледі, ғимарат және үй-жайдың интерьері экологиялық таза материалдардан жасалынады. Қонақ үйлерді "көгалдандыру" бағыттары өте көп. Суды пайдалану, үй-жайларда қыздыру-салқындату процестерін реттеу, пластикалық пакеттерді тұтынуды төмендету маңызды. Мысалы, американдық Gaia Napa Valley қонақ үйінде шағын сүзгілерден өтіп, қонақ үйдің кең аумағында тоған толтыру және суару үшін пайдаланылатын "сұр" суды филтрмен тазартып қайта пайдалану жолға қойылған. Экологиялық бастамалар қонақ үй имиджін жақсарту арқылы тиімді. Қонақүйлер Интернетте сайт құруға және алға жылжытуға тапсырыс береді, ал олардың веб-сайттарында қоршаған ортаны қорғау және адам денсаулығы саласындағы жетістіктері бар экологиялық сұранысқа ие қонақтарға арналған бөлім қалыптастырады. Қонақ үй бизнесі шығындарды азайту және қонақтарды тарту үшін экологиялық таза болуға мәжбүр, өйткені адамдар экологиялық мәселелерге көбірек назар аударуда. Дамыған елдерде қоршаған ортаны қорғау деңгейін сақтауға және қолдауға үлес қосатын қонақ үйлерде, әдетте, экомаркировкасы болады. Бұл экомаркировка бойынша қонақтар қонақ үй таңдаған кезде экологиялық тұрғыдан жабдықталғандығына көз жеткізе алады. "Жасыл кілт" – қоршаған ортаны қорғау саласындағы жетістіктері үшін қонақүйлерге берілетін халықаралық сапа белгісі. Эко-сертификат алу үшін қонақ үй елу міндетті өлшемге сәйкес болуы тиіс және мүмкіндігінше тағы бір бірқатар талаптар ұсынылған. Өлшемдер бірнеше бағыттарды қамтиды: экологиялық менеджмент, қызметкерлердің қатысуы, қонақтарға арналған ақпарат, су тұтыну, тазалау және жуу, қалдықтарды басқару, энергия тұтыну, тамақ және сусындар, кеңсе жұмысы, жасыл аймақтар мен автотұрақтар, табиғатты қорғау қызметі және т. б. Ресурстарды үнемдеу және шығындарды оңтайландыру, әсіресе отель индустриясы үшін стагнациялық кезеңге бәсекелес күрес құралдарына айналады: "шетелдік, ал қазір отандық, клиенттер міндетті параметрлердің бірі ретінде қонақ үйді таңдау кезінде экологиялық сертификаттаудың болуын қарастырады. "Жасыл" қозғалысты қолдайтын қонақжайлылық нысандары басымдыққа ие» [3]. Туризм саласындағы экологияландырудың тағы бір көрінісі-технологияларды жетілдіру арқылы энергияны үнемдеу. Қонақ үй бизнесінде электр

энергиясын басқару жүйесі - EMS (Energy Management System) кеңінен таралған. EMS-түрлі техникадағы, соның ішінде жылу энергиясын тұтынуды басқару жүйесі. Инфрақызыл жылытқыштарда электр энергиясын тұтынуды басқару функциясын термореттегіштер орындайды, олар үй-жайдағы қажетті температураны сақтайды. Жылу реттегіштермен бірге инфрақызыл жылытқыштарды пайдалану конвективті типті жылытқыштармен салыстырғанда электр энергиясын 60% - ға дейін үнемдеуге мүмкіндік береді [4]. Қонақ үйде қолданылатын кез-келген инновациялық шешім ұйымның мақсаттарына жетуге ықпал ететін белгілі бір артықшылықтарға ие болуы керек. Алайда, экологиялық инновацияларды (кез-келген басқа инновациялық шешімдерді) енгізу кәсіпорынның менеджменті үшін белгілі бір тәуекелдермен байланысты (1-Кесте).

1-Кесте Экотельдердің бәсекелестік артықшылықтары мен кемшіліктері

Көрсеткіштер	Қаржылық аспект	Клиенттік база	Маркетинг
Артықшылықтары	Ресурстарды үнемдеу: -сутұтынуды төмендету; -электр энергиясын үнемдеу; -отынға шығындарды төмендету; -қайта өңдеуге ұшырайтын материалдарды үнемдеу	Жаңа клиенттерді тарту: -қолайлы экологиялық жағдай есебінен клиенттің денсаулығына жалпы жүктемені төмендету	- PR және қонақ үйді жарнамалау үшін қосымша мүмкіндік.; - қонақ үшін әлеуметтік жауапты компания беделін құру
Кемшіліктері	Қосымша шығындар. Кейбір экологиялық инновацияларды енгізу көп қаржыны талап етеді.	Кейбір қызмет түрлерінен, тауарлардан, интерьер заттарынан, материалдардан бас тарту клиенттерді қашыруы мүмкін.	Егер экосертификация шарттары іс жүзінде сақталмаса, кәсіпорынның беделіне теріс әсер етуі мүмкін.
Ескерту: Автор [5] әдебиет көзі негізінде құрастырған.			

Экологиялық туризмді дамытуға жаңа клиенттерді тарта алатын жаңа инновациялар енгізілуі мүмкін. Қазіргі уақытта турагенттіктер мен демалыс базалары туристерге экологиялық туризмнің экоауыл сияқты түрлерін ұсынады, қалалық өмірден демалғысы келетін адамдар үшін, көлдерде шомылу, атпен серуендеу, балық аулау және ауылдың өмірімен таныс болу сынды іс-шаралар ұйымдастырылады. Шетел тәжірибиелерін зерттейтін болсақ, Австрия саяхатшыларға нағыз экокорт ұсынады. Курорт Зальцбургтің маңында орналасқан альпілік таудың әулие Мартин (St Martin Chalets) ауылында салынған, бұл елдегі алғашқы экологиялық жоба болды. Ауыл өсімдік майымен жұмыс істейтін жеке блокты электр станциясын энергия тұтынады. Оның энергиясы тек тұрғын үйлерге ғана емес, спа және веллнесс, коттедждеге де, тіпті саунаға да яғни қосымша қызмет көрсету индустриясының объектілері үшін де қолданылады. Әулие Мартин Шаледегі экоауылдар демалатын туристер жазда жеміс-жидектер, дәмдеуіш шөптер мен көкөністер өсіретін өз бақшасы бар коттеждер ұсынады. Үйлер өңделмеген балқарағай мен шыршадан салынған, ал оқшаулау кезінде қой жүні қолданылған. Ауыл аумағында жазда шомылуға болатын тоған бар [6].

Жаппай туризмге қарағанда табиғи аймақтардағы экотуризм әрбір туристке шаққанда дамыған туристік инфрақұрылымды (қонақ үйлер, мейрамханалар, демалыс орталықтары)

талап етпейді және едәуір аз инвестициялар мен шығындармен сипатталады, бірақ экотуризмнен түскен қаражат өңірдің табиғи және мәдени құндылықтарын қорғауға бағытталуы тиіс. Өңірлерде кез келген экотуристік жобаларды іске асыру инновациялық сипатқа ие. Экологиялық туризмді дамыту экологияны қорғаумен қатар туризмді бірге алып жүруге мүмкіндік береді. Алайда, туроператорлар мен жергілікті тұрғындардың көпшілігі туризмдегі экологиялық бағыттың барлық ерекшеліктері мен перспективаларын түсінбейді. Сондықтан халық санасына экологиялық туризмнің маңыздылығын жеткізудің қажеттілігі қажет.

Қазақстан Республикасындағы экотуризмнің қазіргі даму жағдайын зерттейтін болсақ. Елдің табиғи-рекреациялық потенциалы жоғары. Себебі, Қазақстан аумағында барлығы 10 мемлекеттік табиғи қорықтар, 10 мемлекеттік ұлттық табиғи парктер, 80-нен астам қорықшалар, құрамына кіретін бірегей ландшафты, флорасы, фауна және тарихи-сәулеттік 3 мемлекеттік зоологиялық саябақ, 5 мемлекеттік ботаникалық бақ, Раамсар конвенциясының тізіміне енгізілген халықаралық маңызы бар 3 сулы-батпақты жерлер бар. Ел аумағында орналасқан ерекше қорғалатын табиғи аумақтарда экотуризмді ұйымдастыруға мүмкіндік бар (2 кесте).

2- Кесте Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың негізгі көрсеткіштері

Көрсеткіштер	2014ж	2015ж	2016ж	2017ж	2018ж
Табиғат-қорғау мекемелерінің саны, бірлік	114	115	114	114	115
Жалпы алаңы, га	23669 383,0	23 688284,9	24220 024,2	24220 024,2	24 557 460 ,7
Келушілер үшін экскурсия ұйымдастыру қызметімен айналысатын қызметкерлер саны, адам	46	46	46	30	30
Өткізілген экскурсиялар саны, бірлік	4 936	4 427	4 997	6 327	6 110
Ескерту: Автор [7] әдебиет көзі негізінде құрастырған.					

Ел аумағында 2018 жылғы мәлімет бойынша 115 ерекше қорғалатын табиғи аумақтар жұмыс істеген, осы рекреациялық ресурстарды туристік-экскурсиялық мақсатта қолданылу 2018 жылы 2014 жылға қарағанда 23,8 пайызға артып, 6110 бірлік экскурсиялық қызмет ұйымдастырылған. Келушілерге экскурсия ұйымдастырумен айналысқан қызметкерлер саны -30 адам. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың кеңдігіне қарамастан, объектілерді туристік-экскурсиялық мақсатта қолданудың мөлшері төмен. Елдегі экотуризмнің жағдайы, туристік-рекреациялық әлеуеттің мүмкіндіктерін ескере отырып салаға бағытталған SWOT-талдауды ұсынуға болады (2-сурет).

Күшті жақтары	<ul style="list-style-type: none"> • Табиғи ресурстар: бірегей экожүйелер, ЕҚТА-ның қолайлы географиялық орналасуы • халықаралық нарықтағы экотуризмге жоғары қызығушылық (жалпы әлеуеттің 63%) тарихи-мәдени ескерткіштердің болуы • ұлттық мәдениет, дәстүр, әдет-ғұрып • саяси тұрақтылық
Әлсіз жақтары	<ul style="list-style-type: none"> • Инфрақұрылымның нашарлығы • Көлік жүйесінің әлсіздігі (туристік объектілерге кірме жолдардың нашар болуы) • ЕҚТА-ға қаржылық қолдаудың болмауы • Қазақстанда экологиялық туризмді насихаттау және жарнамалық ақпараттың жоқтығы
Мүмкіндік тер	<ul style="list-style-type: none"> • Жаңа жұмыс орындарын құру, оның ішінде ауылдық жерлерде • Бюджетке инвестициялар мен кірістердің түсуін қамтамасыз ететін халықаралық туристік қызметтер нарығында Қазақстанның жоғары деңгейде танылуы • кіру және ішкі туризм үшін туристік ағындардың ұлғаюы • Экотуризмнің әртүрлі түрлерін ұйымдастыру
Қауіп-қатерлер	<ul style="list-style-type: none"> • инвестициялық белсенділіктің төмен деңгейі • Шетелдік экотуристердің аз болуы • Қазақстандағы экотуризмнің тәсілдері мен саясаты қалыптаспаған

2- Сурет Қазақстандағы экотуризмге SWOT талдау

Қазақстанда экологиялық туризмді дамытуды ынталандыру үшін төмендегі іс – шаралар кешенін іске асыру қажет:

- ✓ Биологиялық әртүрлілікті сақтау және дүниежүзілік табиғи және мәдени мұра ескерткіштерін қорғау бөлігінде Қазақстан ратификациялаған конвенциялар бойынша міндеттемелерді орындау;
- ✓ Ақпаратты тарату және экологиялық туризмді танымал ету;
- ✓ Қонақ үйлер желісін құру және дамыту;
- ✓ Қонақ үйлердің экологиялық стандарттарға сай болуы және сертификаттау рәсімінен өтуі;
- ✓ Экотурларды ұйымдастыру кезінде қонақ үйлер мен экологиялық таза көлік түрлерін құру кезінде энергияның балама көздерін пайдалануға жәрдемдесу;
- ✓ Экологиялық туризмді дамыту мәселелері бойынша халықаралық ұйымдармен ынтымақтастық.

Бұл шаралар Қазақстанның табиғи-климаттық әлеуетін ескеретін халықаралық нарықта бәсекеге қабілетті толыққанды туристік өнімді қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Steck Sustainable Tourism as a Development Option // Practical Guide for Local Planners, Developers and Decision Makers. – 2008. – Vol. 23 (5). – pp.14.
2. Электрондық ресурс. «Экологический туризм в россии: тенденции развития» <https://research-journal.org>

3. Электрондық ресурс. «Экологические технологии в сфере гостеприимства»<https://studopedia.ru>
4. Родзевич Н. Н. Геоэкология и природопользование / Н. Н. Родзевич. - М.: Дрофа, 2003. - 273 с.
5. Электрондық ресурс. «Зарубежный опыт применения экологических инноваций»<file:///C:/Users/acer/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge>
6. Электрондық ресурс. <http://prohotelia.com/2012/07/ecovillage/>
7. Қазақстан туризмі / Статистикалық жинақ / қазақ және орыс тілдерінде / 65 бет 2014-2018
7. Развитие технологий экологического туризма в Казахстане<https://www.webkursovnik.ru/kartgotrab.asp?id=88302>
8. Руководство по развитию экологического туризма в Казахстане.// под редакцией А. Тонкобаевой. – Алматы, 2009. - 71 с.